

УДК 070.11(477)

Будівська Г. Й.,

аспірант, Національний університет «Києво-Могилянська академія», м. Київ, Україна

ФУНКЦІЇ ЖУРНАЛІСТИКИ В НОРМАТИВНИХ ТЕОРІЯХ МЕДІА ТА ІНТЕРПРЕТАЦІЯХ МЕДІАПРОФЕСІОНАЛІВ

У статті розглянуто, як у теорії медіа розвилися нормативні підходи до функцій журналістики. На основі огляду емпіричних компаративних досліджень представлено, які теоретичні положення знаходять відгук у медіапрофесіоналів з різних регіонів світу. Крім того, на базі глибинних інтерв'ю з українськими журналістами виокремлено паттерни сприйняття професійних функцій, властивих українським журналістам.

Ключові слова: функції журналістики, ролі журналістики, нормативні теорії медіа.

Budivska H.,

postgraduate student, National University of Kyiv-Mohyla Academy, Kyiv, Ukraine

JOURNALISTIC FUNCTIONS IN NORMATIVE MEDIA THEORIES AND INTERPRETATIONS OF MEDIA PROFESSIONALS

This article reviews the normative approaches to journalism functions in media and communication theory. Through the review of empirical comparative studies, it shows which approaches are accepted by journalists in different countries. Based on in-depth interviews with Ukrainian journalists, the article specifies the patterns of Ukrainian journalists' attitudes to professional functions.

Key words: journalism functions, journalism roles, normative media theories.

Вступ. Головні функції журналістики в науковій літературі, як правило, зводяться до трьох ключових речей: інформування, забезпечення публічної сфери і посередництва в освіті та розвагах [10, с. 28]. Для забезпечення виконання цих функцій історично сформувався набір конвенційних норм або принципів (приміром, об'єктивність, оперативність, етика), що широко визнаються в журналістській професії як її обов'язкові атрибути. [4, с. 447]. Разом з тим, уявлення про функції професії у різних контекстах можуть різнитися, тож їхній перелік

не є універсальним. Крім того, починаючи з середини ХХ століття, як медіапрактики, так і теоретики, переосмислюють ролі преси.

Інтенсивні дебати про функції журналістики в дискурсі «вільної та відповідальної преси» розпочалися у США ще в 1940 роках, коли концентрація медіавласності та економічний вплив медіакомпаній у США призвели до дебатів про роль медіа в демократичному суспільстві [6, с. 24]. Тоді з ініціативи видавця журналів Time та Life Г. Люса була скликана Комісія з питань свободи преси, більш відома як «Комісія Хатчінса» [6, с. 24] за іменем її керівника, президента Університету Чикаго Р. Хатчінса. Її завданням було переглянути функції журналістики на фоні сильної критики того, що медіа тяжіли до сенсаційності і висвітлення скандалів [3, с. 33]. 1947 року у своєму звіті Комісія виокремила набір принципів для преси, серед яких було і твердження про те, що журналістика має моральні зобов'язання перед суспільством, а демократія залежить від розмаїття думок і довіри до інформаційного потоку [3, с. 5].

У звіті було сформульовано 5 базових функцій чи «ідеальних вимог суспільства», яке преса повинна обслуговувати: 1) вдумливе та вичерпне висвітлення подій із поданням контексту; 2) форум для обміну коментарями та критикою; 3) репрезентативна картина груп, які є складовими суспільства; 4) представлення та пояснення цілей та цінностей суспільства; 5) забезпечення щоденного доступу до інформації про події [7, с. 102]. Запропонований набір принципів є однією із перших спроб саморегуляції медіасфери і переосмислення функцій журналістики. З того часу це питання активно досліджується в теорії медіа у рамках нормативних теорій преси.

Метою цієї статті є проаналізувати, як у теорії медіа розвивалися нормативні підходи до журналістики, а також який відгук вони знаходять у самих медіапрофесіоналів загалом у світі та зокрема Україні.

Основою для розвитку наукових ідей про функції журналістики можна вважати започаткований Г. Спенсером та Е. Дюркгаймом соціологічний підхід функціоналізму. У ньому суспільство розглядається як «незалежна та саморегульована соціальна система, що прагне до рівноваги» і має на меті встановити, до якої міри частини (підсистеми) вносять свій вклад у функціонування системи в цілому» [9, с. 1909]. Вплив цього соціологічного підходу помітний у наукових роботах про функції журналістики у різних соціальних контекстах. Головне

запитання, що ставиться авторами цих досліджень: яку роль журналістика відіграє в суспільстві.

Книга Ф. Сібєрта, Т. Петерсона та В. Шрамма «Чотири теорії преси» (1956) [13], хоч і не заявляє про наслідування функціоналістської традиції, акцентує увагу саме на аспекті ролі журналістики у суспільстві. У праці, що сьогодні вважається класичною, автори ставлять запитання, чому в різних країнах медіа діють в різних формах і виконують різні функції. Вони аналізують, в яких умовах функціонують медіа і які ролі в різних історичних контекстах виконують журналісти. На основі цього виокремили чотири теорії преси: *авторитарну* (преса у XVI–XVII ст., а також в авторитарних режимах сучасності), *лібертаріанську* (преса США та Англії з кінця XVII–XVIII ст. і дотепер), *теорію соціальної відповідальності* (сформувалася всередині XX ст. у США), а також *радянську комуністичну* теорію (мала місце в СРСР) [13]. У кожній із перелічених теорій журналістика виконує функцію, що властива певним суспільно-політичним умовам. В авторитарній теорії ключова роль журналістики — підтримувати політику влади; в лібертаріанській — інформувати, розважати, продавати, але в першу чергу — виявляти правду та контролювати уряд; у теорії соціальної відповідальності преса має подібні функції, але із наголосом на переведенні конфлікту в площину дискусії; роль радянської комуністичної — сприяти підтримці стабільності соціалістичної системи [13, с. 7].

Згодом на основі «Чотирьох теорій преси» інші науковці додавали нові теорії, в яких покривали інші регіони чи соціополітичні контексти. [8, с.2]. Так, 1968 року Р. Вільямс виокремив комерційну, патерналістську, авторитарну, та демократичну системи, а 1981-го В. Хатчен додав „революційну” концепцію преси, що описує, як медіа ведуть суспільство у боротьбі за скидання наявної системи [8, с. 2]. Згодом, у 1987 році Д. Мак-Квейл додав до чотирьох «класичних» теорію розвитку медіа та теорію демократичної участі [11]. У першій йшлося про те, що медіа мають брати на себе завдання допомагати позитивному розвитку суспільства відповідно до встановленої державою політики; у другій наголошувалося на тому, що вони повинні працювати у першу чергу для своєї аудиторії [11, с. 94–98].

Попри те, що підхід Ф. Сібєрта, Т. Петерсона і В. Шрамма критикують за те, що насправді ті запропонували «одну теорію з чотирма прикладами» [12, с. 18], за «надмірне спрощення фреймінгу історії» та за «погану відповідь на власний виклик» [3, с. 4], розпочаті ними

дебати дали поштовх подальшому вивченню функцій медіа, особливо в контексті ролі медіа в демократії. Чи не найпомітнішим переглядом «Чотирьох теорій преси» стала книга К. Крістіанса та ін. «Нормативні теорії медіа: журналістика в демократичних суспільствах» (англ. *Normative theories of the media: Journalism in democratic societies*), що вийшла 2009 року [3]. Говорячи про головні ролі журналістики, автори сфокусувалися на дилемах, що постають, коли медіа стикаються із «суперечливими вимогами» і у зв'язку з цим виокремили чотири ролі журналістики: *спостережна* (англ. *monitoral*), *фасилітативна* (англ. *facilitative*), *радикальна* (англ. *radical*) та *колаборативна* (англ. *collaborative*)[3].

Спостережна вміщує в собі «всі аспекти збирання, обробки та поширення інформації», може включати деякі коментарі та інтерпретацію, до певної міри може відігравати роль «сторожового пса», але не зводиться до співучасті та адвокації. *Фасилітативна* роль засновується на ідеї про те, що медіа — це «четверта влада, що підтримує дебати та прийняття рішень народом». *Радикальна* роль не підпорядковується ні професійним нормам, ні ринку — і має на меті радикальні зміни в суспільстві. Вона викриває зловживання владою, намагається інформувати громадськість про нерівність та неправомірні дії і фокусується на можливостях змін. *Колаборативна* роль відображає співпрацю з владою, яка є можливою у нестандартних ситуаціях кризи чи крайньої необхідності, як-от війни чи тероризму, а також в умовах слабких політичних інституцій та обмежених ресурсів [3, с. 124–127].

Нормативні теоретичні положення цікаво порівняти із уявленнями самих журналістів: якою вони бачать свою професійну роль, якою, з їхньої точки зору, є функція журналістики в суспільстві. Деякі емпіричні дослідження свідчать, що медіапрофесіонали загалом підтримують нормативні уявлення про функції журналістики. Порівняльні кількісні дослідження із залученням журналістів із багатьох країн у різних частинах світу дозволили побачити, що журналісти називають важливими цінності неупередженості, надання політичної інформації та виконання ролі «сторожового пса», водночас намагаючись відсторонитися від позитивного висвітлення влади чи намагання впливати на громадську думку [5].

Емпіричні дослідження підтверджують, що так звана західна модель журналістики вважається найбільш впливовою у всьому світі [5]. Так, Д. Вівер і Л. Вілнат (2012) [14], користуючись даними із 33 країн,

роблять висновок, що журналісти по всьому світу вбачають своєю роллю «висвітлення новин швидко», «висвітлення новин об'єктивно», «надання аналізу подій» [14, с. 536, 544]. Однак, зазначають автори, поки що все ж не можна говорити про наявність глобальної журналістської культури [14, с. 536, 544].

Компаративні дослідження свідчать про те, що так звані «ідеальні» журналістські цінності більше притаманні розвиненим демократичним країнам (зокрема США, Австрія та Німеччина), а соціальна дія та підтримка певних політичних напрямків чи груп властива в першу чергу журналістам, що працюють у країнах, що розвиваються та в перехідних демократіях [5].

Дотепер Україна не була представлена у глобальних компаративних дослідженнях професійних ролей журналістів, так само, як і українські науковці не займалися цією темою. Водночас суспільно-політична ситуація в Україні останніх років є цікавим кейсом для дослідження сприйняття журналістами своїх професійних функцій в контексті конфлікту та соціальних трансформацій. У написаній мною у співавторстві з Д. Орловою статті «Між професіоналізмом та активізмом: українська журналістика після Євромайдану» (Between Professionalism and Activism: Ukrainian Journalism after the Euromaidan) [2] на основі 14 глибинних інтерв'ю з українськими журналістами, більшість з яких були певною мірою залучені до активістської діяльності під час Євромайдану та після нього, зроблено висновок, що українські медійники здебільшого вважають своєю головною функцією інформування суспільства, також інколи згадують роль «сторожового пса» та виховання, визнають важливість професійних стандартів журналістики [2, с. 151].

Разом з тим, коли у ході інтерв'ю йшлося про конкретні практичні приклади, більше половини інтерв'юйованих зазначили, що інколи їм доводилося порушувати професійні стандарти. Кілька з них наводили приклад проблеми зловживання алкоголем на лінії фронту. В такій ситуації журналісти вагалися, чи можна публікувати інформацію, що може бути шкідливою для української армії. Таким чином, вони опинялися в ситуації боротьби двох ідентичностей — громадянина та професіонала. Попри те, що українські журналісти визнають наявність певних універсальних професійних норм, частина з них невпевнені, що ці норми — релевантні в нинішніх умовах. [2, с. 153]

Подібний тренд відображають також представлені на Конференції «Наукова школа Романа Іванченка» висновки [1], зроблені мною на

основі інших десяти інтерв'ю з журналістами українських ЗМІ. Серед названих журналістами професійних функцій найчастіше згадувалося інформування, рідше — освітня функція. Крім цього, двоє журналістів назвали своєю професійною функцією допомогу людям. Якщо звернутися до представлених раніше теорій, то перша категорія тяжіє до уявлення про журналістику з точки зору лібертаріанської теорії преси. *«Перш за все, йдеться про інформування. Мені здається, що люди мають знати факти, незалежно від того, наскільки вони неприємні. А щодо освітньої функції, то я думаю, що це патетично. Все відбувається само собою, якщо ти робиш вибір на користь якісної інформації»*, — зазначає журналістка суспільно-політичного тижневика [1, с. 13].

Інша когорта журналістів наголошує на освітній функції журналістської роботи. *«Журналістика має пояснювати, яку роль суспільство відіграє в житті країни і що люди є джерелом влади, як це передбачено в Конституції (...) Навчати суспільство, як взаємодіяти з місцевою владою... Мета журналістики не в тому, щоб хтось міг щось подивитися після важкого дня. Якщо людина споживає щось, що називається новинним ЗМІ, це має бути корисним»*, — вважає редактор програми журналістських розслідувань на телебаченні. Ще один тележурналіст із загальнонаціонального телеканалу вбачає в своїй роботі місію Дон Кіхота: *«Ми намагаємося робити щось глобальне, велике. Якщо мій телесюжет допоможе принаймні одній особі, я знаю, що моя робота не була даремною. Якщо принаймні одна людина думає правильно, буде менше невігластва»*. Водночас кілька журналістів наголошують на функції допомоги людям, маючи на увазі допомогу в складних ситуаціях, коли людей треба «рятувати», приміром, допомогти повернути незаконно відняту квартиру, як розповідала 25-річна журналістка з регіонального онлайн-медіа [1, с. 13–14].

Висновки. Виходячи з наявних даних, можна стверджувати, що українське журналістське середовище тяжіє до сприйняття журналістики з точки зору лібертаріанської теорії та теорії соціальної відповідальності — помітною є важливість інформативної функції. Також, в першу чергу серед журналістів регіональних медіа, видимим є сприйняття журналістики як засобу допомоги людям у складних життєвих ситуаціях, який можна пов'язати зі сформульованою Мак-Квейлом теорією демократичної участі.

Якщо ж говорити про функції журналістики в контексті пост-майданної ситуації, то поруч із визнанням інформативної функції журналістики

як головної, слід звернути увагу на те, що на практиці ситуація може відрізнятись. Причиною є те, що журналісти опинилися перед новими викликами, а українському медіасередовищу властиві нестабільність, поляризація та слабка інституціоналізація професійних стандартів. Це загалом підтверджує тезу про те, що нормативні уявлення про журналістську професію хоч і загалом визнаються журналістами, все ж можуть різнитися залежно від соціального контексту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Будівська Г.* Функції журналістики: нормативні підходи та інтерпретація українських медіапрофесіоналів / Наукова школа Романа Іванченка: Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції [Електронний ресурс]. — Київ: КПП ім. Ігоря Сікорського, 2017. — С. 11–15. — Режим доступу: <http://vsr.vpi.kpi.ua/images/ObriiDrukarstva/MaterialyKonferencii2017-2018-222.pdf>.
2. *Budivska H.* Between Professionalism and Activism: Ukrainian Journalism after the Euromaidan. / H. Budivska, D. Orlova // Kyiv-Mohyla Law and Politics Journal. — Vol. 3 — 2017. — pp. 137–156.
3. *Christians C. G.* Normative theories of the media : journalism in democratic societies / C. G. Christians, T. L. Glasser, D. McQuail[et al.]. — University of Illinois Press, 2009. — 275 p.
4. *Deuze M.* What is journalism? Professional identity and ideology of journalists reconsidered/ Journalism. — 2005. — № 6(4). — pp. 442–464.
5. *Hanitzsch T.* Populist disseminators, detached watchdogs, critical change agents and opportunist facilitators: Professional milieus, the journalistic field and autonomy in 18 countries/T. Hanitzsch // International Communication Gazette. — 2011. — Vol. 73. — No. 6. — pp. 477–492.
6. *Høyer S., Lauk E.* Frames and Contradictions of the Journalistic Profession / K. Nordenstreng, U. J. Björk, F. Beyersdorf, S. Høyer, E. Lauk // A history of the international movement of journalists: Professionalism versus politics. — Springer 2016. — pp. 8–42.
7. *Hutchins R. M.* A Free and Responsible Press. Recommendations of the Commission on Freedom of the Press/ R. M. Hutchins. — Commission on Freedom of the Press, 1947. — 162 p.
8. *Jakubowicz K.* Media Systems Research: An Overview/ B. Dobek-Ostrowska (ed.) // Comparative media systems: European and global perspectives. — Central European University Press, 2010. — pp. 1–21.

9. *Kunczik M.* Functional Analysis/ W. Donsbach (ed) // The international encyclopaedia of communication. — Vol. 12. — Malden, MA: Backwell, 2008. — pp. 1909–1914.
10. *McNair B.* What is journalism. Making journalists: Diverse models, global issues/ H. De Burgh. // Making journalists: Diverse models, global issues. — 2005. — pp. 5–43.
11. *McQuail D.* Mass Communication Theory: An Introduction/ D. McQuail. — SAGE Publications, 1987. — 336 p.
12. *Nerone J.* Last rights: Revisiting four theories of the press/ J. C. Nerone — University of Illinois press, 1995 — 205 p.
13. *Siebert F. S.* Four theories of the press: The authoritarian, libertarian, social responsibility, and Soviet communist concepts of what the press should be and do/ F. S. Siebert, T. Peterson, W. Schramm. — University of Illinois Press, 1956. — 153 p.
14. *Weaver D. H.* The global journalist in the 21st century/ D. H. Weaver, L. Willnat — Routledge, 2012. — 600 p.

REFERENCES

1. *Budivska H.* Funktsii zhurnalistyky: normatyvni pidkhody ta interpretatsiia ukrainskykh mediaprofesionaliv/ Naukova shkola Romana Ivanchenka: Materialy V Mizhnarodnoi naukovopraktychnoi konferentsii [Electronic source] — Kyiv, National Technical University of Ukraine Kiev Polytechnic Institute, 2017, pp. 11–15, available at: <http://vsr.vpi.kpi.ua/images/ObriiDrukarstva/MaterialyKonferencii2017-2018-222.pdf>.
2. *Budivska H.* and Orlova, D. (2017), Between Professionalism and Activism: Ukrainian Journalism after the Euromaidan, Kyiv-Mohyla Law and Politics Journal, Vol. 3, pp. 137–156.
3. *Christians C. G.*, Glasser T. L., McQuail D. [et al.], (2009), Normative theories of the media : journalism in democratic societies, University of Illinois Press, 275 p.
4. *Deuze M.* (2005), What is journalism? Professional identity and ideology of journalists reconsidered/ Journalism, Vol. 6(4), pp. 442–464.
5. *Hanitzsch T.* (2011), Populist disseminators, detached watchdogs, critical change agents and opportunist facilitators: Professional milieu, the journalistic field and autonomy in 18 countries, International Communication Gazette, Vol. 73, Vol. 6, pp. 477–492.

6. *Nordenstreng K.*, Björk U. J., Beyersdorf F., Høyer S. and Lauk E. (2016), *Frames and Contradictions of the Journalistic Profession, A history of the international movement of journalists: Professionalism versus politics*, Springer, pp. 8–42.
7. *Hutchins R. M.* (1947), *A Free and Responsible Press. Recommendations of the Commission on Freedom of the Press*, Commission on Freedom of the Press, 162 p.
8. *Jakubowicz K.* (2016), *Media Systems Research: An Overview / B. Dobek-Ostrowska (ed.), Comparative media systems: European and global perspectives*, Central European University Press, pp. 1–21.
9. *Kunczik M.* (2008), *Functional Analysis*, W. Donsbach (ed), *The international encyclopaedia of communication*, Vol. 12, Malden, MA: Backwell, pp. 1909–1914.
10. *McNair B.* (2005), *What is journalism. Making journalists: Diverse models, global issues/ H. De Burgh, Making journalists: Diverse models, global issues*, pp. 5–43.
11. *McQuail D.* (1987), *Mass Communication Theory: An Introduction*, SAGE Publications, 336 p.
12. *Nerone J. C.* (1995), *Last rights: Revisiting four theories of the press*, University of Illinois press, 205 p.
13. *Siebert F. S.*, Peterson T., Schramm W. (1956), *Four theories of the press: The authoritarian, libertarian, social responsibility, and Soviet communist concepts of what the press should be and do*, University of Illinois Press, 153 p.
14. *Weaver D. H.*, Willnat L. (2012), *The global journalist in the 21st century*, 600 p.

Стаття надійшла до редакції 24.12.2017

Received 24.12.2017